

Przemysław Bartosik

<https://orcid.org/0000-0002-6417-4822>

Regionalne Towarzystwo Historyczne Ziemi Wałęckiej

S PRAWA OPERACYJNEGO ROZPRACOWANIA O KRYPTONIMIE „MAŁGORZATA” – KULISY NAWIĄZANIA GRY KONTRWYWIADOWCZEJ Z FEDERALNĄ SŁUŻBĄ WYWIADOWCZĄ RFN

Badania dotyczące wywiadu i kontrwywiadu po 1945 r. przebiegają od wielu lat dynamicznie. Oprócz opracowań syntetycznych pojawiło się wiele ważnych artykułów naukowych, napisanych głównie przez pracowników Instytutu Pamięci Narodowej (IPN)¹. Na uwagę zasługuje m.in. dzieło Patryka Pleskota „*Tarcza partii i narodu*”. *Kontrwywiad Polski Ludowej w latach 1945–1956. Zarys struktur i wybór źródeł*. O działalności kontrwywiadowczej w latach siedemdziesiątych pisał Sebastian Rosenbaum. Wiadomo, że w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Tama”, wszczętej w 1971 r. na wniosek Wydziału II KW MO w Katowicach, do końca lat siedemdziesiątych ulokowano w obozach przejściowych dla uchodźców w RFN (Friedland, Unna-Massen) kilku agentów Wydziału II, których głównym zadaniem było „rozpoznanie funkcjonariuszy zachodniemieckich służb specjalnych, pracujących w tych obozach”².

¹ *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015, s. 14–15.

² S. Rosenbaum, *Operacja „Tama”*. *Służba Bezpieczeństwa wobec masowej emigracji do RFN*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 3(110), s. 37–42. Pogłębiwszy artykuł tego autora na ten temat zob. *Tajny oręż czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*, red. S. Łukasiewicz, Lublin–Warszawa 2010.

Jednym z organów wywiadu zachodnioniemieckiego była Federalna Służba Wywiadowcza (Bundesnachrichtendienst – BND)³. W jej strukturach funkcjonował m.in. Departament Kontrwywiadowczy, który próbował przenikać do służb specjalnych państw socjalistycznych. Zainteresowanie MSW dyplomatami zachodnioniemieckimi wzrosło po utworzeniu ambasady RFN w Polsce. Z ustaleń Patryka Pleskota wynika, że „dla MSW stało się oczywiste, że integralną część ambasady stanowiła rezydentura BND”⁴. Według stanu z lipca 1983 r. w skład Departamentu II (kontrwywiadu) MSW wchodził m.in. Wydział III, odpowiedzialny za zwalczanie wywiadu RFN⁵.

³ Na temat organizacji wywiadu w RFN (w tym o BND) pisał w ujęciu syntetycznym m.in. Feliks Bielak. Zob. F. Bielak, *Służby wywiadowcze Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 1985, s. 53 i n. W wywiadzie RFN (organizacji Reinharda Gehlena) zorganizowanym przez Amerykanów główną rolę odgrywali byli oficerowie służb III Rzeszy. Witold Bagiński za apogeum działalności szpiegowskiej zachodnich służb w stosunku do bloku komunistycznego uznaje lata 1949–1952. Zob. W. Bagiński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 2, Warszawa 2017, s. 164. Szerzej o organizacji wywiadowczej Gehlena i powstaniu BND zob. T. Kopyś, *Początki wywiadu zachodnioniemieckiego oraz jego aktywność w Polsce w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2011, nr 1(8–9), s. 161 i n.; A. Słabig, *Kontrwywiad Polski Ludowej a problem niemiecki w świetle danych z województwa koszalińskiego z lat pięćdziesiątych XX w.*, „Słupskie Studia Historyczne” 2011, nr 17, s. 263 i n. Dostępna jest także obszerna niemiecka literatura przedmiotu. Na uwagę zasługują m.in. publikacje wydawane pod redakcją prof. Wolfganga Kriegera z Marburga. Zob. *Veröffentlichungen der Unabhängigen Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968*, t. 1–11, Berlin 2016–2019 (tomy redagowane wspólnie z Jostem Dülfferem, Klausem-Dietmarem Henkem i Rolfem-Dieterem Müllerem).

⁴ P. Pleskot, *Dyplomata czyli szpieg? Działalność służb kontrwywiadowczych PRL wobec zachodnich placówek dyplomatycznych w Warszawie (1956–1989)*, cz. 1: *Generalia*, Warszawa 2013, s. 349–354. Szef Służby Wywiadu i Kontrwywiadu MSW (od 1 XII 1981 r.) gen. Władysław Pożoga w pismach rozsyłanych do wojewódzkich komórek SB utrzymywał, że BND werbuje „spośród przebywającej na Zachodzie najnowszej solidarnościowej emigracji ochotników w celu przerzucenia ich do Polski z zadaniami dywersyjno-sabotażowymi”. Zob. Z. Siemiątkowski, *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL*, Warszawa 2009, s. 333–334. Warto wspomnieć, że w zakresie rozpracowywania i przeciwdziałania aktywności zachodnich służb specjalnych SB aktywnie współpracowała z KGB. Celem wspólnie prowadzonych przedsięwzięć operacyjnych było ujawnianie i rozpracowywanie pracowników wywiadów państw zachodnich, prowadzących działalność agenturalną, m.in. dyplomatów. Przykładowo: w latach siedemdziesiątych wspólnie realizowano przedsięwzięcia dotyczące rozpracowania korespondentów DPA w Moskwie. Szerzej zob. *Próba dokonania bilansu współpracy KGB – SB w latach 1970–1990. Cz. II*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 4(3), s. 204–216 (artykuł opracowany przez zespół funkcjonariuszy Biura Ewidencji i Archiwum Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, pod redakcją Roberta Oska i Mirosława Grabowieckiego, wersja w pdf).

⁵ R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007, s. 359–360. Szerzej o modyfikacjach struktury MSW, w tym Departamentu II, w latach 1975–1990 zob. *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza 1975–1990*, t. 3, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 9–41; P. Pleskot,

Kontrwywiad MSW opracowywał w ramach działań ofensywnych długofalowe założenia do realizowanych kombinacji operacyjnych. Do jednej z nich – z BND – Departament II MSW wytypował sprawdzonego TW ps. „Lange”, którego rodzina mieszkała w RFN⁶. Z zachowanej dokumentacji wynika, że w latach 1979–1984 spotkania z BND odbywały się zazwyczaj podczas corocznych pobytów „Langego” w RFN. W tym okresie pracownicy BND odbierali od TW ogólne informacje i wszechstronnie go sprawdzali. Do formalnego werbunku „Langego”, jego przeszkolenia i wyposażenia w niezbędne materiały do utrzymywania dwustronnej łączności szpiegowskiej doszło w sierpniu 1984 r. TW otrzymał zestaw nowych „środków”, które polecono mu bezwzględnie zniszczyć⁷.

W cieniu centrali. Struktury pionu SB Komendy Stołecznej MO i Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych w latach 1975–1990, Warszawa 2018, s. 13 i n. Jak podaje Arkadiusz Słabig, komórki kontrwywiadu stawiały sobie za cel operacyjne zabezpieczenie pobytu czasowego obywateli RFN, rozpoznania działalności wybranych ziomkostw (np. Pommersche Landsmannschaft) i rozpracowanie pojedynczych osób bądź grup. Zainteresowano się osobami znanymi z „rewizjonistycznych poglądów” i negatywnej postawy wobec PRL. W 1984 r. po zagadnieniu „rewizjonizmu zachodnioniemieckiego” odnotowano w woj. piłskim 23 osobowe źródła informacji. Zadania wywiadowcze na terenie RFN polegające na inwigilacji przesiedleńców z Polski i penetracji organizacji ziomkowskich realizowali m.in. TW o ps. „21”, „Miron” i „Jadwiga”. „Gustaw” i „Karoliński” śledzili pracowników ambasady RFN (A. Słabig, *Pozostać czy wyemigrować? Autochtoni i Ukraińcy w województwie piłskim w latach 1975–1989 w dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, „Zapiski Historyczne” 2013, z. 2, s. 84–93).

⁶ TW „Lange” był zawodowo związany z walecką oświatą, w latach osiemdziesiątych był lektorem KW PZPR w Pile. W „kombinacji” operacyjnej prowadzonej przez Wydział III Departamentu II MSW „Lange” dostarczał początkowo informacji jako TW „Andrzej” i „Małgorzata”. W latach 1953–1974 agent pracował w okolicy Sypniewa i Nadarzyc, gdzie były zlokalizowane jednostki AR i WP. Był zatem dobrze zorientowany w problematyce interesującej zarówno SB, jak i BND. W październiku 1979 r. „Andrzej” m.in. donosił: „W pobliżu wsi Brzeźnica Kol[onia] gdzie zamieszkiwałem znajduje się obiekt wojsk radzieckich nazywamy go specjalnym, w którym usytuowane są rzekomo wyrzutnie raketowe informacje takie uzyskałem od miejscowej ludności oraz własnych przypuszczeń. Do obiektu prowadzi wzmocniona betonem leśna droga, którą można dojść na odległość około 250 m. Obiekt ten jest ściśle chroniony zasiekami z drutów oraz przez służbę wartowniczą. Ktokolwiek zbliżyłby się do tego obiektu jest zatrzymywany przez wartowników żołnierzy radzieckich do czasu wyjaśnienia sprawy przez władze polskie. Obiekt ten zbudowany został w latach 1964–1966 przez polską jednostkę specjalną z Piły”; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 003274/356, cz. 1, Informacja, 16 X 1979 r., k. 3–4. W 1982 r. Wydział II WUSW w Pile założył sprawę operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Tama” na mieszkańca Berlina Zachodniego Güntera Zummach, „interesującego się” rzekomo obiektami Armii Radzieckiej w rejonie Nadarzyc. Zob. K. Filip, M. Golon, *„Problemy z gośćmi”. Żołnierze i oficerowie garnizonu Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Borne Sulinowie w wybranych dokumentach z zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej z lat 1962–1986* [w:] *Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993. Studia i szkice*, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulinowo–Bydgoszcz–Gdańsk 2015, s. 295–297.

⁷ AIPN, 003274/356, Informacja dot. gry kontrwywiadowczej krypt. „MAŁGORZATA” prowadzonej z BND, 9 III 1985 r., k. 25–27.

W skład wyposażenia umieszczonego w specjalnej skrytce w walizce „Langego” wchodziły m.in. radio klasy „Grundig” wraz ze słuchawkami, gamy do odbierania radiogramów z planem audycji radiowych, blok z kalkami, tablice poglądowe i kołonoratnik z tajnopisem do notowania. Podczas spotkania „Langemu” przekazano zadania dotyczące rozpoznania sytuacji społeczno-politycznej, gospodarczej i obronnej kraju. Wytyczne oscyływały wokół następujących zagadnień: przygotowanie do wyborów do sejmu, charakterystyka kandydatów na posłów, struktura organizacyjna PZPR, funkcjonowanie organów administracji terenowej i rad narodowych, działalność związków zawodowych i „całokształt problematyki obronnej ze szczególnym uwzględnieniem nowo budowanych obiektów, przezbierania i przegrupowywania jednostek WP i AR”⁸. Instrukcję do „działań szpiegowskich” postanowiono poszerzyć o kilka nowych punktów, ujętych w tabeli szyfrowej zatytułowanej „Oznaki napięcia”. Odnosiły się one głównie do reakcji władz wobec możliwości wystąpienia „niepokojów oraz zaburzeń społecznych”. „Lange” został zobowiązany do natychmiastowego informowania o ochronie obiektów wojskowych, ograniczaniu swobód obywatelskich, aresztowaniach, wstrzymywaniu urlopów dla osób ze sfer państwowych, partyjnych i wojskowych oraz ruchach polskich i radzieckich jednostek wojsk Układu Warszawskiego.

Zdaniem dyrektora Departamentu II MSW Janusza Seredy⁹ zachodniemiecki wywiad liczył się z eskalacją napięć społecznych w okresie wyborów do sejmu¹⁰. W centrum głównych zainteresowań BND znalazła się

⁸ *Ibidem*, k. 26–27. W przykładowym raporcie z 1985 r. odnotowano: „Zgodnie z założeniami operacyjnymi oraz w oparciu o uzgodnienia z Zarządem I Sztabu Generalnego WP, proponuję wyrazić zgodę na przekazanie przez t.w. ps. „LANGE” meldunku do BND następującej treści: 1. Podczas rozmowy z pplk. Sliwą i mjr. Kaczorowskim uzyskałem informację, że w dniach 3–10.09.1985 r. na poligonach w Nadarzacach, Okonku, Bornym Suliniowie i Drawsku Pomorskim odbędą się jednostronne, wieloszczeblowe, armijne ćwiczenia ogólnowojskowe. W zajęciach tych wezmą udział jednostki WP, AR, NAL NRD. Z wojsk lotniczych WP udział biorą: eskadra SU-20 z Powidza; eskadra LIM-6 z 8 PL MB z Mirosławca; eskadra SU-7 z 3 Pułku LMB z Bydgoszczy; eskadra MIG-21 z 9 Pułku z Debrzyna; 40 śmigłowców z 49 Pułku Śmigłowców Bojowych z Pruszcza Gdańskiego. Zadaniem operacji ma być planowanie, organizowanie operacji zaczepnych armii o składzie koalicyjnym na głównym kierunku uderzenia frontu. W dniu 13.09.85 r. do Nadarzac przybędą 2 eskadry SU-22 i SU-24 AR z NRD. Samoloty te będą wykorzystane do zaprezentowania pełnego zastosowania bojowego”; AIPN, 003274/356, Raport w sprawie ujawnienia przez t.w. ps. „LANGE” wiadomości dotyczących spraw wojskowych, 3 IX 1985 r., k. 63.

⁹ Janusz Sereďa (ur. 1943), od 1 VII 1982 r. zastępcą dyrektora Departamentu II MSW, dyrektor Departamentu II MSW od 26 IX 1983 r. Ukończył Szkołę Oficerską Nr 2 w CW MSW w Legionowie (1972 r.) (zob. Janusz Sereďa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/49167>, dostęp 5 III 2018 r.).

¹⁰ AIPN, 003274/356, Informacja dot. gry kontrwywiadowczej krypt. „MAŁGORZATA” prowadzonej z BND, 9 III 1985 r., k. 27.

problematyka z zakresu obronności (m.in. kwestie związane z reorganizacją 20. Dywizji Pancerniej WP w Wałczu, Czarnem, Szczecinku i Budowie oraz funkcjonowanie jednostki raketowej w Choszcznie) i sytuacji politycznej (m.in. stanowisko „opozycji” wobec gen. Wojciecha Jaruzelskiego, sprawa „Grunwaldu”¹¹). Naczelnik Wydziału III Departamentu II MSW ppłk Jarosław Gowin¹² raportował, że „Langego” poinformowano o przelanych na jego konto ponad 14 tys. marek niemieckich (DM). Wiadomo również, że za każdy przesłany meldunek TW miał otrzymywać po 500 DM. BND zaplanowała ponadto zakupienie nowego samochodu dla „Langego”¹³.

Grę kontrywiadowniczą z BND koordynował WUSW w Pile. Formalny wniosek o wszczęcie SOR o kryptonimie „Małgorzata” przeciwko oficerowi BND Hubertowi Funkemu¹⁴ zatwierdził 9 grudnia 1985 r. komendant WUSW w Pile Kazimierz Pjanka¹⁵. TW „Langego” prowadził mjr Stanisław Zajac¹⁶.

Spotkania z „Langem” odbywały się m.in. w lokalu kontaktowym¹⁷ „Meduza”. W jednym z pierwszych donosów „Langego” czytamy:

„Dnia 17.07.1985 r. wyjechałem do RFN z Poznania bez problemów z przekroczeniem granicy. Dnia 18.07.85 r. zgłosił się telefonicznie

¹¹ Chodzi o Zjednoczenie Patriotyczne „Grunwald”, ugrupowanie polityczne o charakterze narodo-komunistycznym. „Grunwald” miał przyzwolenie kierownictwa PZPR na publiczne głoszenie haseł nacjonalistycznych, ksenofobicznych i antysemickich (szereżej zob. P. Gasztold-Señ, *Koncesjonowany Nacjonalizm. Zjednoczenie Patriotyczne Grunwald 1980–1990*, Warszawa 2012, s. 7 i n.).

¹² Jarosław Gowin (ur. 1944), od 1 VII 1980 r. zastępca naczelnika Wydziału III Departamentu II MSW, od 1 III 1983 r. naczelnik Wydziału III Departamentu II MSW. Na podstawie decyzji wiceministra spraw wewnętrznych gen. Tadeusza Pietrzaka od 15 IX 1974 do 30 VI 1975 r. oddelegowany służbowo na studia do Akademii Nauk Polityczno-Prawnych w Poczdamie-Babelbergu (NRD) (zob. Jarosław Gowin, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/81919>, dostęp 5 III 2018 r.).

¹³ AIPN, 003274/356, Raport z pobytu tajnego współpracownika ps. „LANGE” na spotkaniu z pracownikami z BND, 6 VIII 1985 r., k. 28–31.

¹⁴ „Pan Funke – wiek ok. lat 47, wzrost 175 cm, twarz okrągła z zarostem brody i wąsy, włosy rudawo-blond, na głowie z tyłu i z przodu łysina zaczesywana w prawo. Oczy niebieskie normalne, brwi normalne koloru rudego. Uszy mało przylegające. Posiada pełne uzębienie – chyba własne. Na policzkach i na nosie zaróżowienie. Pedantycznie ubrany – garnitur, koszula, krawat. Brak cech szczególnych. [...] Posiada dom i ogródek prawdopodobnie w okolicach Bonn. Ma prywatny samochód (VW). Jest człowiekiem żywotnym, wysportowanym, elokwentnym, dobrze wykształconym, wykazuje pomyślność”; AIPN, 003274/356, Rysopis funkcjonariusza BND, [1987 r.], k. 102.

¹⁵ Kazimierz Pjanka, płk, od 15 IV 1976 do 31 I 1990 r. komendant/szef KW MO/WUSW w Pile (P. Bartosik, *Szkie z dziejów najnowszych powiatu wałeckiego*, Wałcz 2018, s. 71).

¹⁶ Stanisław Zajac, płk, od 1 IV 1985 do 31 VII 1990 r. zastępca komendanta ds. SB WUSW w Pile (*Aparat bezpieczeństwa...*, s. 224).

¹⁷ Lokal kontaktowy – LK, mieszkanie wynajmowane przez SB, służące do celów operacyjnych, tj. potajemnych spotkań funkcjonariuszy ze współpracownikami SB.

Funke, który umówił się na spotkanie w Oberhausen¹⁸ dnia 19.07.85 r. o godz. 10.00. Zgodnie z umową pojechaliśmy jego samochodem z rejestracją K [Köln] do restauracji Brockmühle w Oberhausen. Tam wynajął pokój konferencyjny, gdzie prowadziliśmy rozmowy na tematy:

1. Przebieg podróży z Polski do RFN.
2. Sytuacja rodzinna (wizyta żony w RFN).
3. Praca zawodowa i społeczno-polityczna.
4. Warunki współpracy z wywiadem, miejsce odbioru audycji radiowej, sporządzanie materiałów, pisanie listów, warunki bezpieczeństwa (miejsce przechowywania materiałów).
5. Sytuacja polityczno-gospodarcza kraju.
6. Przebieg kampanii przedwyborczej do Sejmu, ordynacja wyborcza, Deklaracja PRON.
7. Życie Partii – wdrażanie uchwał kolejnych posiedzeń KC, szczególnie XVI Plenum (inspekcja robotniczo-chłopska), XIX Plenum KC. Sprawa Milewskiego¹⁹.
8. Wdrażanie nowych ustaw – O samorządzie terytorialnym i radach narodowych. Dyskusja nad ustawą o szkolnictwie wyższym. Ustawa o zwalczaniu alkoholizmu i narkomanii, ustawa o zaostrożonej odpowiedzialności karnej.
9. Autorytet partii, pozycja gen. Jaruzelskiego, – Messnera²⁰, Rakowskiego²¹, Olszowskiego²², Obodowskiego²³, – materiały XX Plenum KC/termin X Zjazdu PZPR.
10. Programy rozwoju sytuacji społeczno-politycznej – przedstawiane zgodnie z instrukcją.

¹⁸ Oberhausen – miasto położone w zachodniej części Niemiec, w kraju związkowym Nadrenia Północna-Westfalia (rejencja Düsseldorf).

¹⁹ Mirosław Milewski (1928–2008), minister spraw wewnętrznych (1980–1981), członek Biura Politycznego KC PZPR (1981–1985), od lipca 1981 do maja 1985 r. sekretarz KC PZPR (T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 396).

²⁰ Zbigniew Messner (1929–2014), wiceprezes Rady Ministrów (1983–1985), od listopada 1985 do września 1988 r. prezes Rady Ministrów, poseł na Sejm PRL IX kadencji (1985–1989) (T. Mołdawa, *Ludzie władzy...*, s. 394).

²¹ Mieczysław Franciszek Rakowski (1926–2008), redaktor naczelny tygodnika „Polityka” (1958–1982), wicemarszałek sejmu i przewodniczący Rady Społeczno-Gospodarczej przy sejmie (1985–1988), od września 1988 do sierpnia 1989 r. prezes Rady Ministrów (T. Mołdawa, *Ludzie władzy...*, s. 416).

²² Stefan Olszowski (ur. 1931), od marca do listopada 1980 r. ambasador PRL w NRD, sekretarz KC PZPR (1980–1982), minister spraw zagranicznych (1982–1985) (T. Mołdawa, *Ludzie władzy...*, s. 407).

²³ Janusz Obodowski (1930–2011), przewodniczący Komisji Koordynacji Współpracy Gospodarczej i Naukowo-Technicznej z Zagranicą (1983–1985), ambasador PRL w NRD (1986–1990) (T. Mołdawa, *Ludzie władzy...*, s. 404).

11. Sytuacja podziemia – szczególnie w rejonie Piły. Wydawnictwa nielegalnych organizacji, np. »Solidarności«. Działacze podziemia (Langner²⁴).
12. Działalność Kościoła przeciw Państwu. Współpraca Episkopatu z Rządem na temat fundacji rolniczej.
13. Działalność Związków Zawodowych /ogólnie/, popularność Związku – reakcja na wzrost cen. Osoba Miodowicza²⁵.

Na powyższe tematy udzieliłem odpowiedzi zgodnie z rzeczywistą sytuacją²⁶.

Funke interesował się również „bezpieczeństwem” i planami TW co do wyjazdu na pobyt stały do RFN²⁷. Na spotkaniu przekazano „Langemu” nowe materiały do sporządzania tajnopisów i chusteczkę do nosa z nanieśionym na niej tajnopisem zawierającym szczegółową instrukcję dotyczącą rozpoznania uzbrojenia 20. Warszawskiej Dywizji Pancerniej. W celu usprawnienia łączności wywiadowczej zasugerowano „Langemu” wybór miejsc na lokalizację „martwych skrzynek”²⁸. Zaproponowano punkty w miejscach o małym nasileniu ruchu (skrzyżowania dróg leśnych, figurki

²⁴ Franciszek Langner (ur. 1955), w sierpniu 1980 r. stanął na czele strajku okupacyjnego w Zakładach Sprzętu Oświetleniowego „Polam-Piła” i przewodniczył delegacji strajkujących w rozmowach z przedstawicielami władz. We wrześniu tego roku został przewodniczącym Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Pile. Internowany we Wronkach, Gębarzewie i Kwidzynie. Po wyjściu z więzienia stanął na czele Tajnej Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” ZSO „Polam-Piła” i kierował nią do 1987 r. Współpracował m.in. z „Solidarnością Walczącą” Piła. W latach 1985–1986 odbywał karę więzienia w Poznaniu i Szamotułach. Był wielokrotnie karany za kolportaż i organizację manifestacji karą grzywny przez kolegium ds. wykroczeń (J. Wąsowicz, *Piłskie drogi do wolności. Kronika parafii Świętej Rodziny w Pile 16 października 1978 – 18 czerwca 1989*, Piła 2015, s. 54–55).

²⁵ Alfred Miodowicz (ur. 1929), od listopada 1984 r. przewodniczący Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych, członek Rady Państwa (1985–1986), poseł na sejm IX kadencji (1985–1989) (T. Mołdawa, *Ludzie władzy...*, s. 397).

²⁶ AIPN, 003274/356, Informacja TW, 8 VIII 1985 r., k. 32–33. Na jednym ze spotkań Funke zaprezentował szczegółowe mapy północno-zachodniej części Polski.

²⁷ W spotkaniach z „Langem” brali także udział inni funkcjonariusze BND. Niejaki Holz zapewniał o „służbowym zaufaniu i bezpieczeństwie”. „Lange” informował: „Powiedział, że działamy na rzecz pokoju i wolnej Europy. Zdecydowanie należy działać przeciw ZSRR i USA. Wspominał o dobrej jedności Służb BND (5000 ludzi wykwalifikowanych) o skuteczności działania przewyższającej służby wywiadowcze krajów socjalistycznych (ok. 500 000 agentów miernej jakości). Opowiadał o możliwościach zamiany agentów, wysokich żądaniach strony socjalistycznej. Dobry agent może zawsze liczyć na wymianę. Wyraził się negatywnie o SB, która męczy agentów, którzy wpadli, nieludzki mają stosunek do zatrzymanych [...]”; AIPN, 003274/356, Informacja TW, 8 VIII 1985 r., k. 35.

²⁸ Martwa skrzynka – środek pracy operacyjnej polegający na utworzeniu na potrzeby operacyjne SB fikcyjnego adresu korespondencyjnego.

kościelne, „pomnikowe” drzewa). TW miał otrzymać minikomputer służący do rozszyfrowywania audycji radiowych nadawanych z ośrodka BND²⁹.

W późniejszym czasie spotkania „Langego” z oficerem BND odbywały się w hotelach „Merkurie” w Monachium i „Rheinland” przy dworcu w Oberhausen. Podczas jednego z nich przystąpiono do omówienia problematyki związanej z „sytuacją w związkach zawodowych”, „stosunkami między Państwem a Kościołem” i sytuacją w oświacie (sprawy przeglądu kadr nauczycieli i atestacji stanowisk). Funke interesował się także sytuacją gospodarczą w Polsce. W hotelu „Kosmos” w Kolonii rozmawiano m.in. o sprawach paszportowych³⁰. Za przekazane informacje TW otrzymał „5000 dolarów USA”. Ustalono, że pieniądze miały pochodzić od kolegów z RFN jako „zwrot długów za dostarczone futra i wyroby jubilerskie”. Uzgodnioną z BND „legendę” odnotowano podczas odprawy celnej. Warto zaznaczyć, że „Lange” wywołał w „trybie alarmowym” spotkanie z funkcjonariuszami SB w Pile, na którym okazał pieniądze. Poinformował ponadto o kolejnych wytycznych BND:

- „1) Po przyjeździe do Polski wysłać pocztówkę z widokiem miasta na adres znany i podać pozdrowienia.
- 2) Wykorzystać okres urlopowy na rozpoznawanie obiektów wg zaleceń. Z chusteczkami – gromadzić skrupulatnie materiał i podawać listownie. Systematycznie podawać informacje uzyskiwane na tematy wojskowe szczególnie dot. 20. Dywizji Pancerniej.
- 3) Słuchać audycji radiowych, które mogą być od września.
- 4) W swoich informacjach poświęcić więcej uwagi konkretnym i dokładnym informacjom wojskowym, mniej partyjnym i społeczno-politycznym.
- 5) Nawiązywać nowe kontakty z osobami wojskowymi i cywilnymi, szczególnie dostojnikami partyjnymi i państwowymi (dot. trendów w partii i administracji gospodarczej). Interesuje ich Statut Partii i funkcjonowanie ROOP³¹. Pytano o reformę administracyjną kraju.
- 6) Znaleźcie miejsca na skrytkę i opracowanie miejsc.
- 7) Zdobyć regulaminy wojskowe i je przepisać lub skopiować, druki paszportowe, świadectwa szkolne (oryginalne druki).

²⁹ AIPN, 003274/356, Informacja dotyczy: kontaktów z wywiadem t.w. ps. „LANGE” zaangażowanego w grze kontrwywiadowczej z BND, [16 VIII 1986 r.], k. 63–65.

³⁰ *Ibidem*, Informacja dotycząca spotkań z pracownikami BND, 9 VIII 1986 r., k. 67–74.

³¹ Poprawnie powinno być ROPP – Rejonowy Ośrodek Pracy Partyjnej, organ władzy PZPR działający w Polsce od 1982 r. Zadaniem ośrodków była koordynacja działalności instancji PZPR I stopnia, czyli komitetów miejskich, miejsko-gminnych i gminnych działających na określonym terenie, zarówno w płaszczyźnie organizacyjnej, jak i propagandowo-szkoleniowej.

- 8) Przekazany kołonotatnik wykorzystać do wykonania szkiców, zabudowań wojskowych i nanoszenia zmian, notowania liczb, numerów J.W., notowania nazwisk ludzi znaczących, ich charakterystyki.
- 9) Bezwzględnie przyjechać w przyszłym roku nawet po feriach, będąc już na emeryturze.
- 10) Umocnić i zachować swoją pozycję w partii, łącznie starać się o przyjęcie do pracy w aparacie partyjnym.
- 11) Zdobyć mieszkanie w podanych miejscowościach³².

Na początku stycznia 1987 r. „Lange” otrzymał oczekiwaną paczkę z RFN. Wśród słodczy i delikatesowych wyrobów znajdowało się opakowanie z chusteczkami, z których ta zawierająca tajnopis była oznaczona metalową szpilką. Podczas kolejnego spotkania wywołano tajnopis i przetłumaczono zadania. Instrukcje BND dla „Langego” dotyczyły tym razem funkcjonowania Dowództwa Wojsk Lotniczych i Armii Lotniczej. Przykładowe pytania brzmiały: „Jakie siły powietrzne, o jakiej mocy znajdują się w Poznaniu – ŁAWICA?; Jaki był powód do rozwiązania 21. Pułku Lotniczego w Powidzu?³³; Ile pułków powietrznych sił zbrojnych LWP zostało przezbrojonych w samoloty typu SU-22?; Jaka jednostka nosi Nr 5807, dokładny opis jednostki?”³⁴. SB argumentowała, że niektóre zadania dla „Langego” były trudne do wykonania („przerastały” agenta), jednak wysokie wynagrodzenie TW i charakter poleceń BND świadczyły o „umocnionej pozycji naszego źródła”. Nie stwierdzono dekonspiracji współpracy z TW³⁵.

„Lange” przebywał po raz kolejny w RFN od 25 lipca do 14 sierpnia 1987 r. Zorganizowano wówczas osiem spotkań z BND. W tym czasie nastąpiło „przekazanie agenta na kontakt nowego pracownika BND występującego pod nazwiskiem STEINBACH”. Podpułkownik J. Gowin raportował: „Przeciwnik wysoko ocenił zaproponowane przez agenta miejsce dla uruchomienia »martwej skrzynki«. Steinbach nazwał to »SICHERE

³² AIPN, 003274/356, Informacja dotycząca spotkań z pracownikami BND, 9 VIII 1986 r., k. 75–76. Funkcjonariusze BND proponowali „Langemu” kupno domu bądź mieszkania własnościowego w wybranych miastach na Pomorzu, gdzie były zlokalizowane jednostki wojskowe (m.in. Wałcz, Piła, Jastrowie, Kołobrzeg, Szczecinek, Stargard Szczeciński).

³³ Chodzi o 21. Pułk Lotnictwa Rozpoznania Taktycznego – oddział lotnictwa WP istniejący w latach 1951–1986. Pułk zorganizowano na lotnisku Ławica w Poznaniu. W 1968 r. jednostkę przemianowano na 21. Pułk Lotnictwa Rozpoznania Taktycznego i Artyleryjskiego, z kolei w 1982 r. na 21. Pułk Lotnictwa Myśliwsko-Bombowego. W 1969 r. pułk przebazowano na lotnisko Powidz.

³⁴ AIPN, 003274/356, Raport dot. otrzymania przez tw. ps. „LANGE” kolejnego tajnopisu na chusteczce zawierającego nowe zadania do realizacji, 6 I 1987 r., k. 88–89.

³⁵ *Ibidem*, k. 90.

KONTAKTSTELLE« i zapewnił, że obiekt ten będzie w przyszłości wykorzystywany. Przedtem miejsce to na przełomie września i października zostanie przez nich sprawdzone³⁶. [...] W grudniu agent otrzyma od BND paczkę okolicznościową, w której będzie instrukcja ukryta w krawacie, który zastąpi dotychczas stosowane chusteczki [...]”. W omawianym okresie istotne dla BND okazało się uzyskiwanie przez „Langeo” wszelkich informacji o charakterze polityczno-partyjnym. TW otrzymał wówczas za wykonanie powierzonych zadań „2.500 DM na wydatki bieżące; 1.000 dol. USA i 3.000 DM z przeznaczeniem na zakup domku jednorodzinnego”. Pieniądze miano przelać na konto TW³⁷.

Do kolejnego spotkania „Langeo” ze Steinbachem doszło w 1988 r. w hotelu „Apparte” w Düsseldorfie. Rozmawiali m.in. o organizacji dywizji AR w Bornem Sulinowie, obiekcie w Debrznie³⁸, ćwiczeniach „Tarcza – 88”³⁹ oraz gen. Jaruzelskim. TW pytano o stan zdrowia generała: „Czy leczy swoje oczy w Moskwie?” i „Jak często spotyka się z Gorbaczowem?”. Funkcjonariusz BND zapytał również „Langeo”: „Czego partia i rząd spodziewają się po planowanej wizycie Kohla w Polsce?”. Na temat skrytek BND informowała: „Materiały filmowe

³⁶ Prawdopodobnie „martwą skrzynkę” zorganizowano na trasie Wałcz–Jastrowie (parking leśny). W pobliżu zainstalowano kamerę TV. Zaplanowano ponadto przygotowanie kryjówki przy drodze Piła–Szczecin (obiekt przy parkingu leśnym między Łowiczem Wałeckim a Kaliszem Pomorskim). Skrytka „Szwecja” miała być wykorzystana na wypadek ewentualnego zagrożenia. W raporcie z 1988 r. odnotowano: „1. Przygotować obiekt do kontroli technicznej przy pomocy ukrytej telewizji zespołu czujników oraz obserwacji zewnętrznej, jeszcze przed wyjazdem naszego agenta na spotkanie z pracownikiem BND. Zakłada się takie pokrycie obiektu i najbliższego otoczenia, przy pomocy ukrytych kamer TV, aby ponad wszelką wątpliwość udokumentować fakt podjęcia materiału i zidentyfikować osobę /pojazd/łącznika-operatora. 2. Po uruchomieniu »martwej skrzynki« przez BND zostaną zainstalowane kamery w uprzednio przygotowanych punktach, zamaskowany punkt odbioru Biura »B« oraz grupy operacyjne. 3. Zakłada się, że łącznik zostanie zatrzymany po odebraniu ze skrytki materiału szpiegowskiego. 4. W zależności od decyzji przeciwnika, w sprawie »martwych skrzynek«, o których będziemy wiedzieli w drugiej połowie br. tj. po powrocie agenta do kraju, zostaną przedsięwzięte stosowne korekty do obecnych założeń [...]”; AIPN, 003274/356, Raport w sprawie gry kontrwywiadowczej krypt. „MAŁGORZATA”, 1 II 1988 r., k. 123–124.

³⁷ AIPN, 003274/356, Raport z pobytu tajnego współpracownika ps. „LANGE” (WUSW Piła) na spotkaniu z pracownikami BND w Republice Federalnej Niemiec, 2 IX 1987 r., k. 109–110.

³⁸ Chodzi o lotnisko w Debrznie (obecnie miejscowość w pow. Człuchów, woj. pomorskie). W latach 1968–1989 stacjonował tam 9. Pułk Lotnictwa Myśliwskiego.

³⁹ „Tarcza 88” – międzysojusznicze ćwiczenia dowódczo-sztabowe przeprowadzone na terenie północno-zachodniej Polski w 1988 r. Wzięły w nich udział wydzielone dowództwa i sztaby Narodowej Armii Ludowej NRD, Armii Radzieckiej, Czechosłowackiej Armii Ludowej i LWP. Celem ćwiczeń było doskonalenie dowodzenia i koalicyjnego współdziałania w trakcie prowadzenia działań obronnych (J. Babuła, *Wojsko Polskie 1945–1989. Próba analizy operacyjnej*, Warszawa 1998, s. 353).

należy zabezpieczyć foliowym woreczkiem i włożyć do puszki po konserwach i składać w ziemi. W Łowiczu Waleckim [...] 10 cm od środka schodów z lewej strony na głębokości do 10 cm, w Pile [tak nazwano punkt przy muzeum], 10 cm od kranu zgodnie z azymutem 90° od kierunku kranu i na 10 cm głębokości⁴⁰. Wiadomo, że w styczniu 1989 r. zdemastowano instalację w obiekcie „Łowicz Walecki”⁴¹. W wyniku oględzin obiektu m.in. ustalono, że wykuto z wewnętrznej ściany zamaskowaną puszkę. Zerwano również deski, a „wiejące wiatry” doprowadziły do ubytków w zadaszaniu obiektu. W „uwagach” odnotowano: „Obiekt »Szwecja«⁴² w pełni zakonspirowany”. Sprawców zajścia w Łowiczu Waleckim nie ustalono⁴³.

Pobyty „Langego” w RFN wiązał się z przeszkoleniem w obsłudze specjalnego aparatu do mikrofotografii. Aby przewieźć sprzęt przez granicę, umieszczono go w specjalnej skrytce wykonanej w wózku do transportu podręcznego bagażu. TW otrzymał dodatkowo 10 listów ukrytych w okładce do papeterii gotowych do wysłania, spreparowany długopis produkcji polskiej do wpisywania dat, kołonotatnik z kalkami do sporządzania notatek za pomocą tajnopisu i dwie pary rękawic przydatnych podczas opracowywania meldunków⁴⁴.

Podczas kolejnego pobytu w RFN (2–10 sierpnia 1989 r.) „Lange” poinformował BND o funkcjonowaniu Komitetów Obywatelskich w województwie piłskim. Dyskutowano ponadto o przygotowaniach do wyborów władz terenowych. TW scharakteryzował poszczególne senato-

⁴⁰ AIPN, 003274/356, Informacja z realizacji zadań na terenie RFN w okresie od 21.06 – 5.07.1988 r., 13 VII 1988 r., k. 129–134. W sierpniu 1988 r. starszy inspektor Wydziału III Departamentu II por. M. Gołębiak zasygnalizował kolejne kombinacje operacyjne wobec BND: „Uwzględniając sytuację operacyjną, proponuję wyrazić zgodę na przekazanie przez tw. ps. „LANGE” w kolejnym meldunku do BND niżej wymienionych informacji: 1. Pułk zmehanizowany w Wałczu jeszcze w bieżącym roku ma otrzymać wyposażenie 1 kompanii wozy bojowe typu BWP-500. Sprzęt ten produkowany jest w kooperacji z CSRS (podwozie), ZSRR (uzbrojenie) i Polską (nadwozie). Uzbrojenie wozu – działka 20 mm, przystosowane do odpalenia 5 rodzajów pocisków, które przebijają każdy pancierz (jeden z rodzajów posiada rdzeń uranowy), raketowe pociski przeciwpancerne (odpalane ze zmodyfikowanej wieży), elektroniczny celownik. [...] Do szkolenia żołnierzy dywizji panczernej wprowadzono nową taktykę. Polega ona na tym, iż przemieszcza się ona tak długo, na ile wystarcza jej zapasów paliwa i uzbrojenia, niszcząc po drodze wszystkie cele. Taktyka ta zakłada uniwersalność szkolenia żołnierzy. [...] Na poligonie w Okonku w lipcu ćwiczyły kompanie chemiczne JW 1442 z Grudziądza, JW 3537 z Brodnicy, JW 2919 z Koszalina, JW 3427 ze Szczecina, JW 2234 z Elbląga, JW 3522 z Gdańska, JW 5897 ze Szczecinka i JW 1009 z Choszczyna”; AIPN, 003274/356, Raport, 4 VIII 1988 r., k. 134.

⁴¹ Łowicz Walecki – wieś w powiecie waleckim, w gminie Mirosławiec.

⁴² Szwecja – wieś w powiecie waleckim, w gminie Wałcz.

⁴³ AIPN, 003274/356, Notatka służbowa, 18 I 1989 r., k. 146–147.

⁴⁴ *Ibidem*, Informacja dotyczy wykonania kolejnych zadań przez t.w. ps. „LANGE” zaangażowanego w grze kontrwywiadowczej z BND, 13 VII 1988 r., k. 140–141.

rów i posłów opozycji z omawianego rejonu (Błaszczyk⁴⁵, Kozaczko⁴⁶, Nowicki⁴⁷, Stokłosa⁴⁸). Funkcjonariusz BND dopytywał o skrytki pocztowe i czas pracy urzędów pocztowych w Pile, Wałczu i Jastrowiu. Zainteresowany był również działalnością aptek – „czas ich otwarcia oraz prowadzone przez nie dyżury nocne”. TW polecono zniszczenie wózka i monitorowanie sytuacji wewnątrz PZPR (stosunek partii do ZSL, SD, opozycji i Kościoła)⁴⁹. Z radiogramu BND wynika, że 22 grudnia 1989 r. „Lange” udał się na parking zlokalizowany między Mirosławcem a Kaliszem Pomorskim. Na belce pod dachem toalety odnalazł paczkę opakowaną w czarną folię. Znajdowały się w niej minikomputer marki „PSION ORGANIZER” służący do szyfrowania i rozszyfrowania meldunków, instrukcja obsługi i gamy szyfrowe do minikomputera. Nowy sprzęt miał umożliwić skuteczniejsze utajnianie przekazywanych informacji wywiadowczych i przyspieszyć proces ich opracowywania⁵⁰. Na temat „martwej skrzynki” i łącznika BND informował p.o. Dyrektor Departamentu II MSW, płk Andrzej Sroka⁵¹: „Martwa skrzynka zlokalizowana była w jednym z trzech miejsc wytypowanych – na polecenie BND – przez agenta i zaakceptowanych przez przeciwnika. Zgodnie z zamierzeniem wywiadu zachodnioniemieckiego skrzynki założone w tych miejscach służyć mają do łączności dwustronnej, zarówno na kierunku centrala-agent, jak i odwrotnie. Do wykorzystania tego kanału łączności przeciwnik został zmuszony odmową agenta – przy istnieniu naturalnych ku temu podstaw – wyjazdu do RFN w grudniu br. na spotkanie z pracownikami BND, podczas którego m.in. miał zostać wyposażony w nowe

⁴⁵ Kazimierz Błaszczyk (ur. 1935), na początku lat osiemdziesiątych tworzył struktury „Solidarności” w Wałczu. W 1989 r. został posłem na sejm X kadencji (tzw. sejm kontraktowy) z okręgu Piła z ramienia Komitetu Obywatelskiego (P. Bartosik, *Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945–1990*, Szczecin 2015, s. 231).

⁴⁶ Lech Kozaczko (1934–2002), działacz Klubu Inteligencji Katolickiej i Wielkopolskiego Klubu Ekologicznego, poseł na sejm X kadencji (P. Bartosik, *Życie polityczne Wałcza...*, s. 231).

⁴⁷ Zdzisław Nowicki (1951–2006), senator w latach 1989–1991, wybrany z listy KO. W latach osiemdziesiątych figurant SOS dotyczącej „świeckiego aktywu Kościoła rzymskokatolickiego”. Odnotowano, że był działaczem „struktur konspiracyjnych zdelegalizowanej »Solidarności« w Pile” (Zdzisław Nowicki, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/155502>, dostęp 5 III 2019 r.).

⁴⁸ Henryk Stokłosa (ur. 1949), w latach 1989–1991 senator z województwa pińskiego (jako kandydat niezależny) (P. Bartosik, *Życie polityczne Wałcza...*, s. 232).

⁴⁹ AIPN, 003274/356, Informacja z wyjazdu do RFN 2–10.08.1989 r. oraz spotkań z funkcjonariuszami wywiadu BND tw. ps. „LANGE”, 17 VIII 1989 r., k. 149–156.

⁵⁰ *Ibidem*, Informacja dotyczy podjęcia kontenera przez t.w. „LANGE”, zaangażowanego w grze kontrwywiadowczej z BND, [XII 1989 r.], k. 159.

⁵¹ Andrzej Sroka pełnił obowiązki Dyrektora Departamentu II MSW od 15 XI 1989 do 31 VII 1990 r. (*Aparat bezpieczeństwa...*, s. 65).

środki do łączności wywiadowczej. Dalsze działania w grze zmierzać będą do stworzenia sytuacji, zmuszającej przeciwnika do uruchomienia martwej skrzynki tym razem na kierunku agent–centrala. W konsekwencji umożliwi to ustalenie łącznika BND, odbierającego materiały złożone przez agenta”⁵².

Po przejściu na emeryturę „Lange” dorabiał jako lektor KW PZPR. Dzięki temu informował BND o osobach z kręgów administracyjno-partyjnych i wydarzeniach o zabarwieniu politycznym z terenu województwa piłskiego. Za uzyskane pieniądze od służb specjalnych zakupił w tym czasie willę. Jeszcze w drugiej połowie stycznia 1990 r. otrzymał kolejny radiogram od BND. Wiadomo, że 2 lutego wysłał do RFN „czarno-białą pocztówkę”. Odtworzenie dalszego przebiegu gry kontrwywiadowczej natrafia na trudności z powodu braku materiałów. Kilkadziesiąt raportów (meldunków/radiogramów) przygotowanych w kolejnych miesiącach 1990 r. po prostu zniszczono. O zacieraniu śladów świadczy zachowany wykaz dokumentów zawarty w „spisie zawartości teczki” SOR. Nie znamy jednak ich treści, zostały bowiem zamazane na czarno wraz z numerem ewidencyjnym przez osobę/osoby (prawdopodobnie oprócz wspomnianego S. Zająca także przez dwóch funkcjonariuszy kontrwywiadu), które zapoznały się z dokumentacją sprawy.

Podsumowanie

Ograniczone możliwości dotarcia „Langego” do wyznaczonych osób i obiektów nie gwarantowały pełnej wykonalności zleczanych zadań. Dla RFN-owskiej bezpieki były to jednak informacje cenne i wartościowe. Przez cały okres współpracy konfident był pozytywnie oceniany i systematycznie wynagradzany przez BND. Przygotowywane donosy BND otrzymywała za pomocą minikomputera służącego do rozszyfrowania audycji radiowych. Pod koniec lat osiemdziesiątych, w trosce o bezpieczeństwo „Langego”, podjęto działania w celu zorganizowania „martwych skrzynek”. Głównym założeniem była ich kontrola, mająca ujawnić łączników BND działających w Polsce. Był to zapewne jeden z priorytetowych celów, jaki zamierzano osiągnąć podczas realizowanej Sprawy Operacyjnego Rozpracowania o kryptonimie „Małgorzata”. Niewykluczone, że funkcjonariusze BND zdawali sobie sprawę z prowadzonej wobec nich gry kontrwywiadowczej koordynowanej przez funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Pile.

⁵² AIPN, 003274/356, Informacja dotyczy podjęcia kontenera przez t.w. „LANGE”, zaangażowanego w grze kontrwywiadowczej z BND, [XII 1989 r.], k. 159–160.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (AIPN).

Źródła publikowane

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza 1975–1990, t. 3, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008.

Babula J., *Wojsko Polskie 1945–1989. Próba analizy operacyjnej*, Warszawa 1998.

Bagieński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 2, Warszawa 2017.

Bartosik P., *Szkice z dziejów najnowszych powiatu wałęckiego*, Wałcz 2018.

Bartosik P., *Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945–1990*, Szczecin 2015.

Bielak F., *Służby wywiadowcze Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 1985.

Filip K., Golon M., „Problemy z gośćmi”. Żołnierze i oficerowie garnizonu Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej w Bornem Suliniowie w wybranych dokumentach z zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej z lat 1962–1986 [w:] *Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993. Studia i szkice*, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulinowo–Bydgoszcz–Gdańsk 2015.

Gasztold-Señ P., *Koncesjonowany Nacjonalizm. Zjednoczenie Patriotyczne Grunwald 1980–1990*, Warszawa 2012.

Kopyś T., *Początki wywiadu zachodniemieckiego oraz jego aktywność w Polsce w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2011, nr 1(8–9).

Mołdawa T., *Ludzie Władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991.

Pleskot P., *Dyplomata czyli szpieg? Działalność służb kontrwywiadowczych PRL wobec zachodnich placówek dyplomatycznych w Warszawie (1956–1989)*, cz. 1: *Generalia*, Warszawa 2013.

Pleskot P., *W cieniu centrali. Struktury pionu SB Komendy Stołecznej MO i Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych w latach 1975–1990*, Warszawa 2018.

Próba dokonania bilansu współpracy KGB – SB w latach 1970–1990. Cz. II, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, nr 4(3) (artykuł opracowany przez zespół funkcjonariuszy Biura Ewidencji i Archiwum Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, pod red. Roberta Oska i Mirosława Grabowieckiego, wersja w pdf).

Rosenbaum S., *Operacja „Tama”. Służba Bezpieczeństwa wobec masowej emigracji do RFN*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 3(110).

Siemiątkowski Z., *Wywiad a władza. Wywiad cywilny w systemie sprawowania władzy politycznej PRL*, Warszawa 2009.

- Słabig A., *Kontrwywiad Polski Ludowej a problem niemiecki w świetle danych z województwa koszalińskiego z lat pięćdziesiątych XX w.*, „Słupskie Studia Historyczne” 2011, nr 17.
- Słabig A., *Pozostać czy wyemigrować? Autochtoni i Ukraińcy w województwie piłskim w latach 1975–1989 w dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, „Zapiski Historyczne” 2013, z. 2.
- Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015.
- Tajny oręż czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*, red. S. Łukasiewicz, Lublin–Warszawa 2010.
- Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.
- Veröffentlichungen der Unabhängigen Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968*, t. 1–11, red. W. Krieger et al., Berlin 2016–2019.
- Wąsowicz J., *Piłskie drogi do wolności. Kronika parafii Świętej Rodziny w Piłce 16 października 1978 – 18 czerwca 1989*, Piła 2015.

Strony internetowe

- Jarosław Gowin, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/81919>, dostęp 5 III 2018 r.
- Zdzisław Nowicki, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/155502>, dostęp 5 III 2019 r.
- Janusz Sereda, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/49167>, dostęp 5 III 2018 r.

Streszczenie: W latach osiemdziesiątych XX w. Departament II Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) nawiązał za pośrednictwem Tajnego Współpracownika (TW) o pseudonimie „Lange” (wcześniej „Małgorzata”) grę kontrwywiadowczą z Federalną Służbą Wywiadowczą (BND) Republiki Federalnej Niemiec (RFN). Podczas pobytów u rodziny w RFN TW informował funkcjonariuszy BND o interesujących ich zagadnieniach, oscylujących głównie wokół problematyki wojskowej (obronności), gospodarczej i społeczno-politycznej w Polsce. Szczególne znaczenie dla BND miały informacje dotyczące X Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), zmian personalnych w Biurze Politycznym oraz polityki partii i rządu wobec opozycji („Solidarności”). „Lange” został ponadto „uprofilowany” przez BND jako „jednostka źródłowa” dostarczająca informacji na temat funkcjonowania 20. Warszawskiej Dywizji Pancerniej i 2. Brandenburskiej Dywizji Lotnictwa Szturmowo-Bombowego.

Słowa kluczowe: kombinacja operacyjna, kontrwywiad, Wojsko Polskie, tajny współpracownik, sprawa operacyjnego rozpracowania

Przemysław Bartosik, dr, historyk, prezes Regionalnego Towarzystwa Historycznego Ziemi Wałeckiej. Autor publikacji *Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945–1990* (Szczecin 2015). Redaktor rocznika naukowego „Studia i materiały do dziejów ziemi wałeckiej” (ukazało się 10 tomów). W ramach Centralnego Projektu Badawczego IPN realizuje projekt „Aparat bezpieczeństwa w województwie piłskim w latach 1975–1990”.

Operation ‘Małgorzata’ – the Backstory of a Counter-intelligence Operation against the German BND

Abstract: In the 1980s, Department II of the Ministry of Internal Affairs used a secret collaborator codenamed ‘Lange’ (formerly ‘Małgorzata’) to engage in a counterintelligence game with the German Federal Intelligence Service (BND). While visiting family in Germany, the secret collaborator fed misinformation to BND operatives, who were mostly interested in military (defence) information as well as economic, social or political issues in Poland. The BND attached particular importance to information on the 10th Congress of the Polish United Workers’ Party, personnel changes in the party’s Politburo and the policies of the party and the government towards the dissidents (‘Solidarity’). ‘Lange’ was also ‘profiled’ by the BND as a ‘source unit’, providing information about the functioning of the Warsaw 20th Armoured Division and the 2nd Brandenburg Fighter-Bomber Division.

Keywords: operative combination, counterintelligence, Polish Army, secret collaborator, operative case

Przemysław Bartosik, PhD, historian, president of the Regional Historical Society of Wałcz. Author of *Życie polityczne Wałcza i okolic w latach 1945–1990* (Szczecin, 2015). Editor of the research yearly *Studia i materiały do dziejów ziemi wałeckiej* (ten issues to date). He is working on a research project on the security apparatus in the voivodeship of Piła, 1975–1990 as part of the Central Research Project at the Institute of National Remembrance.

Udział żołnierzy 2. Brygady Łączności w Wałczu w ćwiczeniach „LATO 82” (widoczny sprzęt wojskowy na platformie kolejowej) oraz w ćwiczeniach „SOJUZ-83” (źródło: Kronika 2. Brygady Łączności w Wałczu, [b.p.]).

Inhalt: (zawartość)

3	Kawy	1500 gr	18.00
4	CZEKOLADY MERCI	800 gr	12.00
2	WODA KOLONSKA 4711	460 ml	38.00
2	PERFUMY	140 ml	70.00
4	MARCYPAN	300 gr	10.00
3	CZEKOLADY TOBLERONE	200 gr	12.00
1	CZEKOLADY LINDT		4.00
8	CZEKOLADY FEODORA	800 gr	8.00
2	CZEKOLADY TOFFIFEE	250 gr	5.00
3	PASTA DO ZĘBOW	225 gr	9.00
1	CHUSTECZKI		4.00
3	WODA MEDYCYNA MARET TRANSFULMIN	400 gr	18.00
6	HERBATE MEDYCYNNA	865 gr	35.00
4	HERBATE EUKALIPTUS/ WICK	260 gr	12.00
2	MYDŁO	200 gr	3.00
1	RAJSTOŁY		20.00
1	PLELEGNACJA WŁOSOW		8.00
3	LINKA U WEDKI		32.00

Zawartość paczki nadanej przez BND dla „Langego” z 4 kwietnia 1987 r. (ze zbiorów IPN).

Fragment raportu
z 14 września 1988 r.
(ze zbiorów IPN).

Warszawa, dnia 1988.09.14

TAJNE SPEC. ZNACZENIA

15.09.1988

R A P O R T

W DNIU 13.09.88r. O GODZ. 18.30 RADJOSTACJA
BND W MONACHIUM NADAŁA DLA TW. PS. "LANGE"
DEPEZJE SKŁADAJĄCA SIE Z 56 GRUP NASTĘPUJĄCEJ TRESCI
Nr. 4. Kartę w sierpniu otrzymałem. Od szefa podawał w każdym
liście liczbę pozostałych filmów. Przykład: zostało 16 fil-
mów. Uwaga: zdobyć reżykamenty QA wyposażenie nie konieczne.
Pozdrowienia.

Uwagi:

1. W poleceniu podawanie w każdym meldunku ilości pozostałych
filmów wynika prawdopodobnie z konieczności oceny, czy
jest potrzeba uzupełnienia lub podjęcia tych filmów po-
przez "martwą skrzynkę".
2. Agant podczas ostatniego pobytu na spotkaniu z pracow-
nikami BND / RPN, 25.06. - 5.07.1986r. / między innymi otrzy-
mał zadanie zdobycia będących na wyposażeniu żołnierzy WP
trzech ampułek, zabezpieczających przed bronią ABC.
Medykamenty o których mowa w depeszy dotyczą tych ampułek.
Jak widać ze sformułowania - przeciwnik przypominając o
cym, jest zainteresowany w możliwie szybkim zdobyciu ich.
Jedyną drogą, jaką może "LANGE" to przekazać jest "martwa

Radiogram B / 19.12.88r
NR 06. Ostatni list nr 02
otrzymaliśmy w październiku
INF były interesujące, prima
Pytania: Czy panik w 4000
ma czołgi T 72 lub Telepion
T-55? Gde otrzymali?
Jakie naprawy ma pakiet typ 1PP?
Wszystych Christ. Prussia i zdrowia.
z podziękowaniem za stosunek pracy
Pauza jest w drodze bez poleceń.
Jeszcze parę dni.

Lange

Radiogram przetłumaczony przez
„Langego” w 1988 r. (ze zbiorów IPN).

„Wyposażenie szpiegowskie” znajdujące się w paczce dla „Langeo” – grudzień 1989 r. (ze zbiorów IPN).

bu (Książeczka) do BND z 89. 10. 21

23981	66999	28752	44400	43851	00019	
18004	86013	82154	22369	32782	81484	
28035	98876	85153	21438	11001	57871	87847
32883	92585	36975	56713	64462	86439	16419
80549	92707	30230	29252	25114	29356	50627
70896	50624	04584	03579	62319	33621	
60084	52667	73788	77092	37655	24389	
39783	95121	67515	90381	81079	79304	56138
00134	71663	86648	30256	70097	67406	15539
56068	61198	10722	12641	83399	47896	69936
85875	40575	71454	46590	49067	08869	65099
37615	57385	90557	78218	89526	12111	52379
98933	07494	34737	61320	47717	55267	
3191	48905	84258	93549	81311	60152	
42437	84820	62038	35842	06042	09514	
42212	74546	79748	10937	15234	57402	
48310	14597	01010	56408	22609	67591	
06252	18011	60712	27114	82989	14390	97803
64031	55031	80394	27846	31480	67914	42623
84607	56606	77475	37381	21318	16636	39754
01359	82621	90935	60743	66068	70578	88174
00988	92992					

Meldunek „Langeo” do BND z 21 października 1989 r. (ze zbiorów IPN).